

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: علوم قرآن و حدیث

عنوان:

بررسی مبانی قرآنی و روایی مناجات المشتاقین

استاد راهنما

دکتر سیده فاطمه هاشمی

استاد مشاور

دکتر محسن احتشامی‌نیا

نگارش

شعله پاژکی

تابستان ۱۳۹۰

تقديم

ابن پژوهش تقديم مي‌گردد به ساحت مقدس ائمة معصومين عليهم السلام
به‌خصوص بقیة الله الأعظم که مصداق بارز از اسرار الهي مکتوم می‌باشند
که همه افراد از کنه معرفت آنان عاجز و ناتوان‌اند.
«السلام عليك يا حافظ اسرار رب العالمين»
«السلام عليك يا حافظ مكنون الاسرار الربانية»
به امید روزی که با ظهورش این اسرار الهي مکتوم، تا حدودی آشکار و نمایان شوند.
و تقديم به همه کسانی که عمر شریف خویش را صرف شناساندن این انوار قدس الهي
به ایتام محمد صلى الله عليه وآله مبذول نموده‌اند.
و تقديم به پدر و مادر عزیزم که همواره دعای خیرشان بدرقه راهم بوده است.
و تقديم به همسر عزیزم و برادر دلسوز و خواهران مهربانم.

سپاس‌گزارى

سپاس خداوندى را كه به قدرت خود آفريدگان را لباس حيات پوشانده و ايشان را در پي محبت و دوستي خود برانگيخت، و معرفت شكرگزارى بر عطاياي فراوانش را ارزاني داشته و خود را به وسيله ارسال رسولانش به ما شناسانده و سلام بر آن كه در عالم جبروت محمود و در سراي ملكوت احمد و به دار ملك، محمد نام گرفت. و سلام و درود بر علي مرتضي، و بر آن طوباي هستي، كه در ساحت ربوبي، فاطر و در سراي ماسوي فاطمه است. و سلام و درود خالصانه نثار همه امامان بزرگوار عليه السلام و بر بقيه الله كه در آسمانها محمد عليه السلام و در زمين مهدي (عج) شناخته شده است.

و اينك خداي را به خاطر توفيق بهره‌مندی از علم و عمل مؤثر اساتيد شريف و فرهيخته‌اي چون شما، سپاس و ستايش مي‌گويم، و با سپاس فراوان از استاد بزرگوار سرکار خانم دكتر سيده فاطمه هاشمي كه با صبر و خضوع بي‌شايبه خود سمت راهنماي اينجانب را داشتند كه به حق راهنمايي‌هاي ارزنده‌اي از ايشان دريافت نمودم. و همچنين با تشكر از مشاور خود جناب آقاي دكتر محسن احتشامي‌نيا كه مرا در اين پژوهش ياري نمودند و با تقدير و تشكر از داور محترم سرکار خانم دكتر صديقه نصير اوغلي خياباني و سپاس و قدرداني از رئيس گروه آقاي دكتر امير توحيدى و همه استادان ارجمند گروه علوم قرآن و حديث كه در طول تحصيل از خوان گسترده علم و فضلشان بهره‌ها بردم.

و با تشكر و قدرداني از همسر فداكار و فرزندان مهربان و پدر و مادر عزيزم كه در تمامي مراحل زندگي يار و ياورم بودند و از زحمات بسياري كه براي من متحمل شدند خالصانه قدرداني مي‌كنم.

و نيز سپاس بي‌پايان خود را نثار آن عزيزاني مي‌كنم كه در اين راستا مرا ياري كردند و از دوستان عزيزم خانم نظري و خانم دهقان‌زاده صميمانه كمال تشكر را دارم و از خداوند منان براي آنان اجر معنوي مسئلت مي‌نمايم.

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **شعله پازکی** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث با شماره دانشجویی ۸۷۰۸۴۹۰۷۳۰۰ اعلام می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان‌نامه با عنوان **بررسی مبانی قرآنی و روایی مناجات المشتاقین** حاصل کار پژوهشی خود بوده و چنانچه دستاوردهای پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه‌های جاری، آن را ارجاع داده و در فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام. علاوه بر آن تأکید می‌نمایم که این پایان‌نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح، پایین‌تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدین وسیله متعهد می‌شوم در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام توسط دانشگاه، بدون کوچک‌ترین اعتراض آن را بپذیرم.

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم شعله پازمی از پایان نامه خود دفاع نموده و با

نمره ۱۶

به حروف شانزده و با درجه بسیار خوب مورد تصویب قرار گرفت.

امضای استاد راهنما

چکیده

یکی از مناجات‌های امام سجاد علیه السلام مناجات المشتاقین است. در این مناجات مراتب اشتیاق سالکان عشق الهی و مشتاقین الی الله بیان گردیده و این‌که چگونه در سایه بشارت غفران و رضوان الهی، می‌توان به مأنوس شدن با خدا تأمل شد. و اتصال به وجه الله و انوار قدسیه الهی موجب رسیدن به مقام قرب الهی می‌گردد.

در این راستا در پایان‌نامه مزبور، آشنایی با مبانی قرآنی و روایی این مناجات و توجه مشتاقین به فضل و قرب الهی و کیفیت و نحوه درخواست و عرض مشتاقین در ابراز بندگی مراتب اشتیاق خود مورد بررسی قرار گرفته است.

از مجموع مطالب چنین به دست می‌آید که مشتاقین به مؤلفه‌هایی همچون ابراز اشتیاق و درخواست قرب توجه دارند و این‌که مشتاقین و راغبین به جذبه الهی با امید به مغفرت و رحمت و فضل پروردگار و با توکل به او مصون از عذاب و نعمت الهی هستند و در سایه انس الهی جای می‌گیرند.

واژگان کلیدی: مناجات، مشتاقین، قرآن، روایات، رغبت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱. بیان مسئله
۵	۲-۱. هدف و انگیزه تحقیق
۶	۳-۱. فرضیه تحقیق
۶	۴-۱. سوالات تحقیق
۷	۵-۱. محدوده و ساختار تحقیق
۷	۶-۱. روش و منابع تحقیق
۸	۷-۱. پیشینه تحقیق
۱۱	فصل دوم: معرفی و بررسی مناجات المشتاقین
۱۲	۱-۲. جایگاه دعا در اسلام و مکتب اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۱۴	۱-۱-۲. حقیقت دعا
۱۶	۲-۲. معرفی و جایگاه مناجات المشتاقین در مناجات خمس عشر
۱۸	۳-۲. بررسی سندی مناجات خمس عشر
۲۰	۴-۲. شروح مناجات خمس عشر
۲۱	فصل سوم: بررسی محتوایی مناجات المشتاقین از دیدگاه قرآن و روایات
۲۲	۱-۳. مدح و ثنای الهی به واسطه عنايات افاضه‌ای به بندگان گنهگار
۲۲	۱-۱-۳. حسن ظن الهی به بندگان علی‌رغم قلت زاد و توشه آنها

- ۲۵ ۲-۱-۳. توفیق توکل بر خدا
- ۲۵ ۱-۲-۱-۳. مفهوم لغوي اصطلاحی توکل
- ۲۷ ۲-۲-۱-۳. کاربرد واژه وکیل در قرآن
- ۳۰ ۳-۲-۱-۳. اهمیت و ضرورت توکل به خدا
- ۳۱ ۴-۲-۱-۳. حقیقت توکل به خدا
- ۳۳ ۵-۲-۱-۳. صفات و درجات متوکلان
- ۳۶ ۶-۲-۱-۳. آثار و نتایج توکل
- ۴۱ ۳-۱-۳. رهایی از بلاها و عقوبت‌ها در سایه رجا به فضل الهی
- ۴۲ ۱-۳-۱-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحی رجا
- ۴۲ ۲-۳-۱-۳. کاربرد رجا در قرآن کریم
- ۴۴ ۳-۳-۱-۳. تأکید بر رجا به فضل و رحمت الهی در قرآن
- ۴۷ ۴-۳-۱-۳. امید به رحمت الهی از دیدگاه روایات
- ۵۱ ۵-۳-۱-۳. تجلی امید به رحمت الهی در تکفیر بدی‌ها و تبدیل آن‌ها به حسنات
- ۵۳ ۴-۱-۳. انس به خدا به واسطه بشارت غفران و رضوان الهی
- ۵۳ ۱-۴-۱-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحی انس
- ۵۴ ۲-۴-۱-۳. انس به خدا در سایه مغفرت الهی
- ۵۴ ۱-۲-۴-۱-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحی غفران
- ۵۵ ۲-۲-۴-۱-۳. اهمیت و جایگاه مغفرت در قرآن و روایات
- ۵۶ ۴-۴-۱-۳. انس به خدا در سایه رضایت الهی
- ۵۹ ۳-۲-۴-۱-۳. حقیقت و تأویل استغفار در لسان معصومین
- ۶۰ ۴-۲-۴-۱-۳. تأثیر مغفرت الهی در امیدواری و انس به خدا
- ۶۱ ۵-۱-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحی رضا (رضوان)
- ۶۵ ۱-۵-۱-۳. حقیقت رضا
- ۶۷ ۲-۵-۱-۳. درجات و معیار حقیقی رضا در روایات معصومین

- ۲-۳. ابراز بندگی و عرض حاجت و اشتیاق به درک فضایل و مواهب الهی..... ۷۱
- ۱-۲-۳. ابتهال در پیشگاه الهی در جهت جلب رحمت الهی..... ۷۲
- ۱-۱-۲-۳. مفهوم لغوی و اصطلاحی ابتهال..... ۷۲
- ۲-۱-۲-۳. جایگاه ابتهال در قرآن و روایات..... ۷۳
- ۲-۲-۳. درخواست قرب به خدا از طریق اتصال به وجه الله و انوار قدسیه الهی..... ۷۶
- ۱-۲-۲-۳. مفهوم لغوی و اصطلاحی قرب..... ۷۷
- ۲-۲-۲-۳. اهمیت و حقیقت قرب به خدا در قرآن..... ۸۰
- ۳-۲-۲-۳. اهمیت و حقیقت قرب به خدا در لسان معصومین و ادعیه مأثوره..... ۸۳
- ۴-۲-۲-۳. طرق تحصیل قرب الهی..... ۸۵
- ۱-۴-۲-۲-۳. تمسک به آیات نورانی قرآن..... ۸۵
- ۲-۴-۲-۲-۳. تقویت ایمان و معرفت به خدا..... ۸۶
- ۳-۴-۲-۲-۳. روح بندگی و تسلیم در عمل به واجبات الهی..... ۸۷
- ۴-۴-۲-۲-۳. پرهیز از محرمات..... ۸۸
- ۵-۴-۲-۲-۳. خلوص نیت..... ۸۹
- ۶-۴-۲-۲-۳. معرفت و اتصال به وجه الله و انوار قدسیه الهی..... ۸۹
- ۷-۴-۲-۲-۳. انجام اعمال صالحه..... ۹۲
- ۸-۴-۲-۲-۳. ذکر خدا و مراقبت و مداومت به آن..... ۹۵
- ۵-۲-۲-۳. آثار و نتیجه قرب الهی..... ۹۶
- ۳-۲-۳. مفهوم لغوی و اصطلاحی رحمت..... ۹۸
- ۱-۳-۲-۳. منشأ رحمت الهی..... ۹۹
- ۲-۳-۲-۳. مفهوم و مصادیق رحمت در قرآن و روایات..... ۱۰۰
- ۴-۲-۳. امید به توفیق گریز از سخط الهی به رضای الهی..... ۱۰۷
- ۱-۴-۲-۳. مفهوم لغوی و اصطلاحی سخط..... ۱۰۷
- ۲-۴-۲-۳. عوامل مؤثر در بروز سخط و غضب الهی..... ۱۰۹

- ۱۰۹ ۲-۴-۲-۱. شرك به خدا
- ۱۱۱ ۲-۴-۲-۲. عدم اطاعت از خدا و رسول ﷺ
- ۱۱۶ ۳-۲-۴-۲-۳. كفران نعمت الهي
- ۱۱۷ ۴-۲-۴-۲-۳. عدم اطاعت و پذيرش ولايت ائمة معصوم
- ۱۲۱ ۵-۲-۴-۲-۳. قتل نفس عمدي
- ۱۲۳ ۶-۲-۴-۲-۳. سوءظن به خدا
- ۱۲۴ ۵-۲-۳. توفيق تداوم و اتمام نعمت در بهره‌گيري از فضاييل و مواهب الهي
- ۱۲۵ ۱-۵-۲-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحي نعمت
- ۱۲۵ ۲-۵-۲-۳. معرفت نعمت‌هاي الهي
- ۱۳۷ ۶-۲-۳. درخواست كسب مقام شفاعت و پناهندي به خدا (استجاره)
- ۱۳۸ ۱-۶-۲-۳. مفهوم اصطلاحي شفاعت
- ۱۳۸ ۲-۶-۲-۳. کاربرد شفاعت در قرآن
- ۱۴۲ ۳-۶-۲-۳. حقيقت شفاعت
- ۱۴۳ ۴-۶-۲-۳. شرايط شفاعت
- ۱۴۶ ۵-۶-۲-۳. شفاعت در روايات
- ۱۴۸ ۶-۶-۲-۳. شرايط شفاعت
- ۱۴۸ ۱-۶-۶-۲-۳. اذن الهي
- ۱۴۹ ۲-۶-۶-۲-۳. رضاييت خدا نسبت به شفيع
- ۱۴۹ ۳-۶-۶-۲-۳. رضاييت خدا نسبت به فرد مورد شفاعت
- ۱۴۹ ۷-۶-۲-۳. شرايط شفاعت‌شونده
- ۱۵۱ ۸-۶-۲-۳. شفاعت‌كنندگان
- ۱۵۲ ۱-۸-۶-۲-۳. شفاعت‌كنندگان به اذن خدا
- ۱۵۳ ۹-۶-۲-۳. نتيجة بحث
- ۱۵۶ ۱۰-۶-۲-۳. مفهوم لغوي و اصطلاحي استجاره

۱۵۷ ۳-۲-۶-۱۰-۱. استجاره به درگاه مجیر حقیقی
۱۵۹ ۳-۲-۷. شوق و رغبت به احسان و امتنان الهی
۱۵۹ ۳-۲-۷-۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی رغبت
۱۶۳ ۳-۲-۸. اشتیاق ورود به آستان قدس الهی و مشاهده جمال حق
۱۶۳ ۳-۲-۹. درخواست بنده‌نوازی با اظهار ارادت و اعتراف به استکانت در مقابل جلال حق
۱۶۶
۱۶۷ ۳-۲-۹-۱. مساکین حقیقی و درخواست استکانت
۱۶۹ ۳-۲-۹-۲. اقرار و اعتراف مشتاقین به استکانت
۱۷۱ ۳-۳. تقاضای برطرف شدن عذاب و بلاها
۱۷۱ ۳-۳-۱. درخواست برطرف شدن عذاب و نقت الهی در سایه مغفرت و رحمت
۱۷۱ ۳-۳-۲. مفهوم لغوی و اصطلاحی عذاب
۱۷۲ ۳-۳-۳. نزول و وقوع عذاب پس از اتمام حجت بر معصیت‌کاران
۱۷۶ ۳-۳-۴. مفهوم لغوی و اصطلاحی نقت
۱۷۷ ۳-۳-۵. حکمت الهی در نزول بلا و نقت
۱۷۹ ۳-۳-۶. عوامل مؤثر در نزول عذاب و نقت الهی
۱۸۴ ۳-۳-۷. درخواست امان مشتاقین از عقوبت و انتقام الهی
۱۸۶ فصل چهارم: نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۱۸۷ نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۱۸۹ منابع و مأخذ
۱۹۴ چکیده انگلیسی

مقدمه

حمد و ستایش مخصوص خداوندي است که حمد را سرآغاز کتابش و باعث زيادشدن بخشش و فضلش و دليل بر نعمت‌هايش و عظمتش قرار داده است. و درود و سلام بي‌پايان بر شريف‌ترين بندگان و کامل‌ترين سفيران او حضرت محمد مصطفي صلى الله عليه وآله و بر خاندان پاک او باد، به ويژه بر آخرين يادگار آنها و باقي‌مانده حجت‌هاي الهي حضرت حجتبن الحسن - ارواحنا فداه.

ائمة معصومين عليهم السلام مهم‌ترين منبع سرشار دعا و مناجات و گفت‌وگو با پروردگار متعال‌اند و اساساً آن بزرگواران منطق دعا و مناجات را به ما آموخته‌اند و اين چراغ پرفروغ را در شبستان دل ما برافروختند و ما را به آيين سخن گفتن با خدا و انس گرفتن با او آشنا ساختند. در ميان ائمة معصومين عليهم السلام، دوره امامت امام سجاد عليه السلام در تاريخ‌ترين دوره‌هاي ظلم و بيداد و جور و استبداد حکومت آل ابوسفیان و اولاد مروان سپري گرديد. در چنين شرايط سخت و نامساعد، حضرت فرصت آن را نيافت که مجلس درس يا حلقه بحثي تشكيل دهد و تشنگان زلال معرفت را از چشمه‌سار علم خود سيراب سازد؛ از اين رو در زوايا و پشت ستون‌هاي «مسجد النبي» دور از چشم رقيبان و جاسوسان حکومت وقت در حال قنوت و دعا در ميان تسبيحات خود و تعقيبات نماز به نشر علم و بيان حقايق مي پرداخت تا عاشقان حقيقت و جويندگان معرفت را بهره‌ور سازد. براي همين است که مي‌بينيم کتاب ارزشمند **صحيفه سجادية** نه تنها به عنوان دعا، بلکه به صورت کتابي علمي و سياسي و اعتقادي و اجتماعي و تربيتي که شامل مباحث جهان‌شناسي، خداشناسي و انسان‌شناسي و رابطه اين هر سه با يکديگر

و توصیف پروردگار جهان، جهان هستی و تشریح زوایای وجود انسان پرداخته است. و سر این‌گونه پرداختن به معارف دینی و تبیین آن‌ها این بوده که شیعه بالاخص از زمان امام چهارم علیه السلام به کلی از نظر ظاهر، در نهایت سختی و شدت قرار گرفت و ستم و اختناق بسیاری بر اوضاع و احوال و سرنوشت مردم، سلطه پیدا کرد، به طوری که امکان هیچ‌گونه کوشش و مبارزه‌ای وجود نداشت.

در چنین شرایطی يك تن در برابر همه اینها تنها مانده بود و خاطرات تلخ و دشوار کربلا و روز عاشورا و سختی‌های اسارت و تکلیف ایشان در رساندن پیام عاشورا را در ذهن و دل امام تداعی می‌شد. در چنین اوضاع و شرایطی بود که ادعیه وارده از جانب امام سجاد علیه السلام به عنوان پناهگاهی برای حفظ اسلام و نشر مکتب شیعه و تبیین معارف توحیدی و احکام اجتماعی و سیاسی و اخلاقی اسلام شکل گرفت.

در میان دعاهای امام سجاد علیه السلام که در **صحیفه سجادیه** آمده است، دعایی به نام «خمس عشر» (دعاهای پانزده‌گانه) هستند که مناجات‌هایی پرمحتوا و زیبا می‌باشند و در بین این مناجات، «مناجات المشتاقین» است.

در این مناجات، انسان علاوه بر زاد و توشه اندک ولی با توکل و امید بسیار به رحمت و مغفرت و رضوان خداوند درخواست قرب به خدا از طریق اتصال به وجه الله و انوار قدسیه الهی را دارد و امید به توفیق گریز از سخط الهی به رضای الهی را و ابراز بندگی و عرض حاجت و اشتیاق به درک فضایل و مواهب الهی را دارد. و از خداوند درخواست توفیق تداوم و اتمام نعمت در بهره‌گیری از فضایل و مواهب الهی را می‌کند و کسب مقام شفاعت و پناهندگی و استجاره به خدا را دارد. و همچنین در فرازهای آخر این مناجات امام اشتیاق ورود به آستان قدس الهی و مشاهده جمال حق را دارد و درخواست بنده‌نوازی با اظهار ارادت و اعتراف به استکانت در مقابل جلال حق را می‌کند و در قسمت آخر دعا امام برطرف شدن عذاب و نعمت الهی در سایه مغفرت و رحمت پروردگار را از پروردگار خواستار است.

خداوند بارها در قرآن کریم بندگان گنهکارش را مورد لطف و محبت قرار داده و آنان را از ناامیدی برحذر داشته است در سوره زمر قرآن است:

﴿ قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ

اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۗ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝﴾

بگو ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید! از رحمت خداوند نومید نشوید که خداوند همه گناهان را می‌آمرزد، به درستی که خداوند بسیار آمرزنده و مهربان است.

انسان‌ها هر چند گنهکار باشند نباید از رحمت و اسعه خداوند ناامید گردند. و با توکل و راضی بودن به قضای الهی ان‌شاءالله مورد عنایت پروردگار قرار گیرند تا بتوانند در مراحل بندگی حرکت کنند.

در این رساله به بررسی و شرح کوتاهی بر مناجات المشتاقین، که پنجمین مناجات سیدالساجدین امام سجاد بپردازیم؛ باشد که چند قطره‌ای از این بحر مواج تضرع و بندگی عبد به معبود را به کار گیریم و از این خان نعمت الهی برگیریم تا توشه و چراغی باشد برای راهمان.

فصل اول

کلیات

۱-۱. بیان مسئله

یکی از مناجات‌های مأثوره از ناحیه معصومین علیهم‌السلام مناجات‌های امام سجاد علیه‌السلام می‌باشد. در میان مناجات‌های خمس عشر ایشان، مناجات‌المشتاقین مورد بحث و بررسی در این پایان‌نامه قرار گرفته است. در این تحقیق سعی بر آن است ضمن تحلیل و تبیین بخش‌های مختلف این مناجات، به تطبیق آیات قرآن و روایاتی که مبنای مناجات مذکور است اشاره کنیم تا معلوم شود برجسته‌ترین اوصاف و ویژگی‌های مشتاقین در لسان معصومین خصوصاً مناجات‌المشتاقین چگونه بیان و مطرح شده است. باشد که در سایه بررسی این مناجات در زمرة مشتاقین و سالکین حقیقی کوی عشق الهی محسوب شویم.

۱-۲. هدف و انگیزه تحقیق

با توجه به این‌که انسان در مسیر پرتلاطم زندگی دچار لغزش و خطا می‌شود، لذا باید راهی داشته باشد که بعد از ارتکاب خطا و گناه ناامید و مأیوس نگردد. دعا به عنوان محوری‌ترین تعالیم انبیا الهی به انسان کمک می‌کند تا به آفریدگار خویش توجه کند و خطای خود را به درگاه پروردگار ببرد و به گناه خود اعتراف کند و به عبارتی توبه کرده به صراط حق بازگردد. همین امیدواری و معرفت بیشتر نسبت به کیفیت صحیح ارتباط با خداوند از لسان بهترین برگزیدگان خدا، انگیزه‌ای شد که اینجانب به شرح و بررسی یکی از ادعیه مأثوره بپردازم.

هدف اصلی از این تحقیق کسب معرفت نسبت به کلام گهربار ائمه معصومین علیهم‌السلام و معطوف داشتن افکار و اذهان جهت دست یافتن به مراحل تکامل با تکیه بر آیات قرآن کریم و روایات اسلامی است که البته اهداف دیگری را نیز به دنبال دارد؛ از جمله:

۱. تطبیق محتوای مناجات‌المشتاقین با مبانی قرآنی و روایی؛

۲. تبیین و تشریح مباحث کلیدی مطرح شده در مناجات المشتاقین؛

۳. آشنایی با خصوصیات مشتاقین از لسان معصومین؛

۴. آشنایی با کیفیت صحیح سلوک حقیقی در مسیر اشتیاق و جذبه الهی.

۱-۳. فرضیه تحقیق

۱. ادعیه و مناجات مأثوره از ناحیه معصومین منطبق بر حقایق و مفاهیم قرآنی و روایات هستند.

۲. با بررسی مضامین این مناجات می‌توان به کیفیت صحیح سلوک در مسیر اشتیاق الی الله معرفت پیدا کرد.

۳. عمده‌ترین اوصاف مشتاقین را می‌توان از این مناجات استخراج کرد.

۴. کیفیت صحیح اظهار نیاز و درخواست و ابتهال الی الله به منظور رسیدن به قرب الهی را در سایه توجه به ادعیه و مناجات مأثوره، می‌توان درک کرد.

۱-۴. سوالات تحقیق

پرسش اساسی که در این تحقیق در صدد پاسخگویی به آن هستیم، این است که مضامین مناجات المشتاقین تا چه اندازه منطبق بر آیات و حیاتی قرآن و روایات صادره از معصومین علیهم السلام است؟

در عین حال برای یافتن پاسخ، سوالات دیگری نیز مطرح است که اهم آن‌ها عبارت است از:

۱. مشتاقین به فضل و قرب الهی به چه مؤلفه‌هایی در مدح و ثنای الهی توجه دارند؟

۲. چگونه در سایه غفران و رضوان الهی، می‌توان به مقام انس با خدا نایل شد؟

۳. مشتاقین در ابراز بندگی به درگاه خداوند و عرض اشتیاق خود، بیشتر به چه مؤلفه‌هایی تأکید دارند؟

۴. رابطه ابتهال در پیشگاه الهی، با جلب و جذب رحمت الهی چیست؟

۵. چگونه اتصال به وجه الله و انوار قدسیه الهی، موجب رسیدن به مقام قرب الهی می‌گردد؟

۶. رابطه اشتیاق با جلب رضای الهی چیست؟

۷. آیا مشتاقین و راغبین به جذب الهی، مصون از عذاب و نعمت الهی هستند؟

۱-۵. محدوده و ساختار تحقیق

قلمرو تحقیق در این رساله، آموزه‌های دینی بر اساس منبع اصلی، قرآن کریم معجزه جاویدان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و همچنین احادیث و روایات صادره از معصومین است. پژوهش حاضر در چهار فصل تدوین شده است که فصل اول، شامل کلیات؛ فصل دوم معرفی و بررسی سندی مناجات‌المشتاقین؛ فصل سوم بررسی محتوایی مناجات‌المشتاقین از منظر قرآن و روایات؛ و فصل چهارم نتیجه‌گیری نهایی می‌باشد.

۱-۶. روش و منابع تحقیق

شیوه کار در این پژوهش مانند دیگر پژوهش‌های مرتبط با رشته‌های علوم انسانی، روش کتابخانه‌ای و مبتنی بر مطالعه و تحقیق و گردآوری مطالب تجزیه و تحلیل آن‌ها به منظور مستند نمودن بخش‌های مختلف «مناجات‌المشتاقین» با تطبیق بر آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم‌السلام می‌باشد.

مهم‌ترین منابع تفسیری در این رساله تفاسیر معتبر شیعه؛ مانند البرهان، اطیب البیان، نورالثقلین، المیزان، تفسیر قمی، تفسیر شریف لاهیجی، تفسیر عیاشی و مرآة الانوار می‌باشد.

کتاب لغت مورد استفاده، شامل لسان العرب، العین، مجمع البحرین، مفردات راغب اصفهانی و قاموس قرآن، مقانیس اللغة و ... می‌باشد.

مهم‌ترین کتب حدیثی شیعه مورد استفاده؛ از جمله بحار الانوار، اصول کافی، غرر الحکم و درر الکلم، تحف العقول، عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، نهج البلاغه، خصال و ... می‌باشد.

البته به ضرورت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای علوم اسلامی و سایت‌های معتبر نظیر حوزه، بلاغ و ... در جست‌وجوی مطالب استفاده شده است.

۱-۷. پیشینه تحقیق

طبق جست‌وجویی که از شبکه اینترنت به عمل آمده تاکنون رساله‌ای که اختصاصاً و به‌طور روشن و واضح به بررسی مبانی قرآنی و روایی «مناجات‌المشتاقین» پرداخته باشد مشاهده نگردید. همچنین کتابی هم که به‌طور خاص به بررسی موضوع فوق پرداخته باشد تألیف نشده؛ البته کتبی تحت عنوان شروح مناجات خمس عشر به شیوه کلی و اجمالی چاپ شده است اما به‌طور خاص و در مجموع با عنوان خاص این رساله تطبیق محسوسی ندارد؛ همچنین با مراجعه به کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس، کتابخانه دانشکده ادبیات، پایان‌نامه یا مقاله‌ای که در خصوص این موضوع پرداخته باشد مشاهده نگردید.

با این‌همه به برخی کتب که به‌صورت اجمالی به شرح مناجات خمس عشر پرداخته یا مرتبط با برخی مباحث محتوایی این مناجات هستند، و در این نوشتار نیز از آن‌ها بهره گرفته‌ایم، اشاره می‌شود:

۱. شرح مناجات خمس عشر، دکتر اسماعیل منصوری لاریجانی، مشتمل بر شرح مختصر

مناجات؛

۲. شرح مناجات خمس عشر، آیت‌الله میرزا حبیب‌الله کاشانی؛

۳. دست دعا و چشم امید، سید مهدی شجاعی؛

۴. شرح مناجات خمس عشر، علیرضا رجالی تهرانی؛

۵. معراج السعاده، احمد نراقی به مباحثی در زمینه شوق و رجا و توکل پرداخته است؛

۶. اخلاق حسنه، ملا محسن فیض کاشانی، ترجمه غلامحسین ساعدی؛

۷. تحف العقول، ابن شعبه حرّانی ترجمه باقر کمره‌ای؛

۸. میزان الحکمه، محمد محمدی ری‌شهری که روایاتی در موضوع توکل، رضوان، رجا،

شوق، رغبت، رحمت، نعمت، نعمت، شفاعت، عفو و مغفرت در آن وجود دارد؛

۹. در بارگاه نور، نورالله علی‌دوست خراسانی.